

Vondst – Natuurlijk systeem en erfgoed geven samen richting aan integrale gebiedsprocessen

Kijken naar de toekomst door de bril van toen

Vondst is gericht op het beter benutten van erfgoed in duurzame gebiedsontwikkeling. Bij de aanpak ligt de focus van erfgoed niet op objecten, maar op de manier waarop mensen in vroeger tijden het natuurlijke systeem gebruikten en aanpasten voor hun ruimtelijke projecten – zoals de aanleg van steden en dorpen, infrastructuur, landbouw en ontwatering. Erfgoed Deal ondersteunt drie provincies die Vondst komend jaar in de praktijk uittesten.

De schaapskudde houdt de heidevelden rond Orvelte in stand. | Foto Hans Dekker

Erfgoed is nauw verbonden met het natuurlijke systeem van bodem, water en groen. De bewoners van de Nederlandse delta bouwden er hun huis, weidden het vee, oogstten het gewas, verplaatsten goederen en mensen over water en leidden het water om de stad heen om zich tegen vijanden te verdedigen. Overal om ons heen zien we daar de weerslag van in het landschap – denk aan nederzettings- en verkavelingspatronen, historische gebouwen, parken, dijken, gemalen. Dat noemen we cultuurhistorie.

Vanaf de industriële revolutie veranderden stoomenergie en nieuwe uitvindingen ervoor deze ‘natuurlijke’ relatie tussen de bewoners en het landschap. Steeds meer raakten stedelijke ontwikkelingen en het landschap ontkoppeld. De aanleg van wijken in uiterwaarden en op veengebieden bijvoorbeeld was alleen mogelijk tegen hoge kosten voor realisatie en beheer. Doordat de inrichting van het landschap steeds verder is losgeraakt van het natuurlijk systeem neemt de kwetsbaarheid voor klimaateffecten toe. Door de bril van toen: wie bouwt er nu een huis buitendijks of een woonwijk die onder het niveau van de zeespiegel ligt of in een broekgebied? Die bril van toen wordt nu weer steeds relevanter. Een betere aansluiting van de ruimtelijke inrichting op het natuurlijk systeem verlaagt de risico's en draagt tegelijk bij aan het versterken van de ruimtelijke identiteit en kwaliteit.

Opgaven verbinden

Erfgoed getuigt van de manier waarop mensen sinds historische tijden met het natuurlijke systeem zijn omgegaan. Daar kunnen we van leren als inspiratie en als bron van kennis en ervaring. Veel natuurlijke systemen in Nederland zijn immers verstoord. Erfgoed helpt bij het maken van plannen voor herstel en verbetering, en de Vondst-aanpak is ontwikkeld om dat te ondersteunen.

Vondst maakt gebruik van AlliantieBenadering (AB), een ruimtelijke systeemaanpak die uit de praktijk voortkomt, en kennis en ervaringen uit stedelijke en landelijke projecten van de afgelopen 20 jaar bundelt. Belangrijkste hulpmiddel van de AB zijn stadsgeneses, dat zijn 3D-visualisaties van de relatie van steden met hun ondergrond. De AlliantieBenadering positioneert het natuurlijke systeem als basis en het sociale systeem als belangrijkste aanjager van ontwikkelingen op het gebied van bebouwing en infrastructuur.

De benadering onderscheidt zich verder door procesaanpak, gevisualiseerd in het 'AB-regiebord'. Bij belangrijke ruimtelijke ontwikkelingen en beleid zijn altijd veel partijen betrokken, waardoor weinig mensen overzicht hebben en het vaak voortkomt dat projecten niet op elkaar aansluiten of elkaar zelfs dwarsbomen. Het regiebord is een hulpmiddel om het totaal te blijven overzien en slimme combinaties te maken. Het bord biedt een procesoverzicht in één schema.

Het regiebord helpt om zicht te krijgen op het verloop van het planproces: verdeling van aspecten en thema's over deeldomeinen en allianties; duidelijkheid over planniveau (strategisch, tactisch of operationeel); type proces (lineair of cyclisch en hun raakvlakken); en processtappen aan de hand van zes 'logische' vragen, zoals de bestuurlijke keuze voor het type planproces.

De inhoudelijke focus ligt mede op het herstel van het natuurlijke systeem, waarin erfgoed leidend is en zodoen-

Drie voorbeeldprojecten van Vondst

1

Dorpsgenese Oegstgeest

De gemeente Oegstgeest realiseert de komende jaren een deel van de regionale woningbouwopgave. Deze ontwikkelingen kunnen de historische identiteit verzwakken. De nieuwe omgevingsvisie van Oegstgeest moet daarom de basis leggen voor het versterken van erfgoed en cultuurhistorie als belangrijke dragers van de gemeentelijke ontwikkelingen. Met financiële ondersteuning vanuit de Erfgoed Deal wordt een extra impuls gegeven aan dit streven. De gemeente is voortvarend gestart met dit Vondst-project, en organiseer-

Rondom het dorp Orvelte is het landschap goed bewaard gebleven. De Orvelterstroom heeft nog een intact beekdal. | Foto Hans Dekker

de een werksessie over dit thema. Aan de hand van de al eerder gemaakte dorpsgenese werd duidelijk dat de uitbreidingen vanaf 1900 in grote lijnen van het landschap zijn losgekoppeld, en dat allerlei historische verbindingen zijn afgesneden door snelwegen, de spoorlijn en bebouwing. De natuurlijke zonering van bodemsoorten geeft heldere handvatten voor onder andere begrip en versterking van de eenheid van landgoederen, voor de infiltratie van regenwater en voor de aanleg van nieuwe groenzones.

Bijzondere aandacht kreeg de Pastoorswetering, een min of meer vergeten en verwaarloosde historische waterloop aan de oostelijke rand van het oude dorp. De wetering kan in haar oude glorie hersteld worden en een rol spelen bij onder andere de afvoer van regenwater, voor recreatie en als ruimtelijke begrenzing van het dorp. Uit dit Zuid-Hollandse voorbeeld blijkt dat geneses van steden, dorpen of wijken waardevol kunnen zijn bij het ontwikkelen van ruimtelijke visies en beleidskaders.

de ‘als vanzelf’ wordt meegenomen bij de planning en realisatie van maatschappelijke opgaven, zoals energietransitie, klimaatadaptatie, biodiversiteit en gezondheid.

3D-verbeelding

Gemeenten hebben meestal veel informatie over het bodem- en watersysteem, maar missen dikwijls overzicht over de samenhang. Voor dit hiaat in de ruimtelijke planning is het nieuwe instrument ‘stadsgenese’ ontwikkeld, een 3D-verbeelding van de relatie van een stad met zijn ondergrond en natuurlijk systeem. Een stadsgenese vertelt het verhaal van een plek vanuit de verschillende tijdslagen die in de bodem zijn te onderscheiden.

De theorie komt bij veel mensen praktijkgerichte ingewikkeld over. De genese kan gebruikt worden om de feiten en gevolgen voor een bepaald gebied helder samen te vatten en te verbeelden. Dan hoeft je de theorie niet te beheersen.

Olievlek

De provincies Gelderland, Drenthe en Zuid-Holland hebben belangstelling voor de Vondst-methode. In elke provincie worden meerdere projecten uitgevoerd vanuit deze filosofie. Vondst-interventies zijn gericht op verschillende ruimtelijke schaalniveaus: van wijken tot dorpen. Ze worden gebruikt in allerlei planvormen, zoals omgevingsvisies, wijkvisies, regionale energie- en adaptatiestrategieën. Daarbij leert de ervaring steeds beter wat de beste manier is om genese toe te passen.

Uiteindelijk is het doel om als een olievlek gemeenten en provincies kennis te laten nemen van deze manier van denken, zodat steeds meer toekomstige visies gebaseerd zijn op het verleden.

De opgedane kennis krijgt een plek in het onderwijs, aangevoerd door Hogeschool Van Hall Larenstein. Toekomstige professionals zullen hier les krijgen over dit systeem en studenten worden bij de verschillende projecten betrokken. Vondst wil ook werkenden bereiken, en heeft in de Erfgoedacademie een belangrijke partner gevonden. Inmiddels is al een gezamenlijk webinar gegeven aan erfgoedprofessionals en in de toekomst wordt hier een leergang over ontwikkeld.

Vincent Grond (van GrondRR) en Klaas van der Veen (provincie Drenthe) schreven dit artikel met medewerking van Erik Kuik (provincie Zuid-Holland) en Henk Driessen (Gelderland).

De Kapesch in Orvelte, een combinatie van kampen en essen waaraan de vooruitgang vrijwel voorbij is gegaan. | Foto Hans Dekker

Het melkfabriekje in Orvelte. | Foto Hans Dekker

2

Gebiedsgenese Midden-Drenthe

De gemeente Midden-Drenthe wil in haar omgevingsvisie het natuurlijke systeem van bodem, water en het verleden een prominente plek geven. De gemeente maakt eerst een gebiedsgenese om de juiste informatie te selecteren en te integreren in een driedimensionale visualisatie. Zo ontstaat een voor een brede groep betrokkenen makkelijk te begrijpen overzicht van de waarden, beperkingen en kansen van de leefomgeving. Dat overzicht is kan ook als vertrekpunt dienen voor nieuwe ruimtelijke opgaven en misschien om ooit ontstane weeffoutjes in samenhang te repareren. In het project wordt de gebiedsgenese gekoppeld aan de ambities en opgaven uit de omgevingsvisie en wordt gekeken hoe het verleden – in de vorm van erfgoed – hierin kan worden geïntegreerd. De planning is dat de gemeente dit najaar kan laten zien hoe dit eruitziet, zodat de methoden en de lessen die zijn opgedaan breed in de regio gedeeld kunnen worden. Het project is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage vanuit het Uitvoeringsprogramma Bodem en Ondergrond en vanuit de Erfgoed Deal.

3

Wijkgenese Hengstdal en Galgenveld

De gemeente Nijmegen heeft een stadsgenese opgesteld, die mede het belang bepaalt van waarden in de bodem en ondergrond in de nieuwe omgevingsvisie. Voor concrete projecten is de stadsgenese te globaal, daarom wordt voor de wijken Hengstdal en Galgenveld een wijkgenese gemaakt. De wijkgenese is het startpunt van een plan voor de wijk. Dit belooft interessant te worden, in de ondergrond van het gebied zijn talrijke resten uit het Romeinse verleden te vinden. Deze worden in het proces ingebracht en verbonden met relictten uit andere perioden van de ontwikkeling van de stad.